

ВИТОКИ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ СПАДЩИНІ

Формування культури професійного спілкування у студентів вимагає звернення до історії розвитку професійного спілкування у філософії й педагогіці, ставлення до спілкування мислителів різних народів та досліджень у сфері партнерських відносин у професійному спілкуванні.

Мета статті – розглянути філософські ідеї вітчизняних мислителів, державних, релігійних і громадських діячів та їх значення для формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців-аграріїв.

У вітчизняній філософській спадщині звернення до культури професійного спілкування зустрічається досить часто. Це зумовлено, перш за все, особливостями формування та розвитку філософської думки в Україні. Давню вітчизняну філософію і культуру відзначає спрямованість на духовно-практичне освоєння світу, дещо віддалене від теоретичних знань. Особливістю філософської культури Київської Русі була досить велика кількість різноманітних підходів до розгляду філософських і соціально-культурних проблем.

Про інтерес до питань професійного спілкування свідчить той факт, що при перекладі літературних джерел, в основному візантійського походження, коли проводився відбір відповідно до культурних потреб Русі, були перекладені граматики і діалектика Іоанна Дамаскіна, твори Іоанна Златоуста, Василя Великого. Оригінальні твори давньоруських авторів, які створювались на основі переосмислення філософських та культурних джерел античних і тогочасних європейських авторів, мали полемічний характер. Прикладом може слугувати один із найперших відомих таких творів “Слово про закон і благодать” Іларіона [4], написане між 1037 і 1043 рр. Поруч із багатьма важливими питаннями – ототожнення віри і розуму, прийняття християнства як політичний акт – Іларіон розглядає проблему мови як чинник конституювання народу як самостійної спільноти, наголошує на розумінні ролі “слова”, ратує за діалектичну єдність слова і діла.

До творів того часу, важливих для розвитку культури професійного спілкування, а саме толерантності у ставленні до опонента, відносимо “Повчання архієпископа Луки до братії” Луки Жидяти. Його основні положення, на думку вітчизняних істориків [4, с. 314], стали пізніше основою гуманістичної концепції Володимира Мономаха, теж вагомою для формування культури професійного спілкування. Лука вважав, що міжлюдські відносини мають будуватися на підвалинах миру і злагоди. Люди не повинні виявляти у своїх стосунках ніякої агресії, осуду, зла, а мають бути терпимими один до одного, знаходити шляхи досягнення миру через переговори. Ідеолог православної церкви Феодосій Печерський, хоч і був, як встановили дослідники [4], далеким від релігійної толерантності, проте закликав у своєму “Слові про віру християнську і латинську” до милосердя і стриманості у спілкуванні, яких гідна кожна людина, незалежно від віросповідання. Порятунку своєї душі людина може досягти, як вважав Феодосій Печерський, не тільки і не стільки своєю вірою, а допомогою іншим людям, милосердям, активним людинолюбством, прояви якого можливі у вчинках і словах. Окремим важливим питанням для нього була доброчесність у вченні, опанування засобів правильного висловлювання власних думок, такого, яке не було б образливим для інших.

Серед широкого кола філософських ідей “Ізборника Святослава 1073 року”, у якому розглядаються проблеми знання, мудрості, призначення, долі і сенсу життя людини, особливий інтерес для нашого дослідження становлять питання міжлюдських відносин і спілкування. Не використовуючи безпосередньо поняття “культура”, цей твір розглядає, власне, багато аспектів культури спілкування між різними людьми. Найбільш значущим для нашого дослідження вважаємо морально-духовні принципи спілкування. За змістом “Ізборника” [4] людина мусить на своєму життєвому шляху бути милостивою, не гніватися, не заздрити, не лицемірити, не лягтися. Ніякі свої агресивні імпульси вона не повинна виражати словесно, треба зважати на волю інших людей, на соціальне оточення, володіти самоконтролем, займатись самоспостереженнями, прагнути до внутрішнього самовдосконалення для порятунку безсмертної душі. Цікавим під кутом зору культури професійного спілкування є й “Ізборник 1076 року” київських авторів, який торкається цілого ряду соціальних та морально-етичних проблем. Його провідною ідеєю є ідея дружби як форми міжособистісних відносин, що засновуються на засадах спільних інтересів, спільних устремлінь та взаємного доброго і приязного ставлення один до одного. Дружба передбачає рівноправність партнерів, щирість та правдивість у їх стосунках. Тільки на цьому фундаменті і може будуватися духовний світ людини. Окрім дружби, для людських стосунків і спілкування дуже багато важать повага до батьків, рівноправність жінки у суспільстві, терпимість, добре ставлення, милосердя до всіх знедолених, бідних, вдів, сиріт, слуг [4].

Всі ці принципи, як доводять дослідники [5], сповідував і Нестор, укладач літописного зведення “Повість временних літ”, переносячи їх від просто міжлюдських відносин у державну площину – до стосунків між руськими князями. Вони мають набути форми братства і співробітництва, поваги до старших і підкорення їм, згоди і компромісу. Для досягнення розуміння правильності такої побудови відносин, на думку Нестора, треба набувати знань, “вкладати книгу у руки народу”, стверджувати через книгу високу моральність і мудрість. Найвища мудрість – у знаннях, у слові Божому, у бесідах. Мудра людина найкраще розкривається у бесідах, і пізнати одне одного люди здатні також через бесіди на пророчі теми.

Проблема знань і слів набуває подальшого розвитку у поглядах відомого церковного і політичного діяча Никифора, про що свідчать праці вчених [5]. Знання і мудрість потрібні людині, щоб розрізняти добро і зло. Душа людини має три складники: словесне (розум, логос), люте (почуття, емоції), бажане (воля, цілеспрямована дія). Вищим началом Никифор вважає словесне, бо без оволодіння словом неможливе існування самої людини. Саме слово відрізняє людину від тварин. У спілкуванні людина завдяки слову наближається до Бога. Як бачимо, Никифор виокремив проблему словесного як найважливішу проблему у знаходженні людиною правильного життєвого шляху.

Подальшого розвитку ідея гуманного ставлення людини до інших у професійному спілкуванні й діяльності набула у поглядах великого князя Київського Володимира Мономаха. Як письменник-полеміст у найвідомішому зі своїх творів – “Повчання Володимира Мономаха” – він розмірковує з цієї позиції про уклад світу, держави, сенс життя людини, її внутрішній світ та моральність. У руслі концепції загального примирення, яка набуває з боку Мономаха практичного втілення, розглядаються й питання побудови відносин між людьми, їх плекання та вдосконален-

ня. Володимир Мономах зауважував, що будь-яке питання, яким би спірним воно не було, можна вирішити миром та злагодою. Своїх опонентів він закликав бути щиросердими і говорити широко, бо тільки так можна “прихилити серця” інакомислячих, позбуватися ворожості. З іншого боку, Володимир Мономах ратував за глибоке самоусвідомлення людей, самоконтроль, формування почуттів власної гідності і відповідальності за свої вчинки і дії [4].

Слід зазначити, що на Русі розвивалась й ораторська майстерність. І. Огороднік, В. Огороднік [5] вказують, що єпископ міста Турова Кирило Туровський був першим, після кого збереглися твори ораторської прози: “Слово про премудрість”, “Сказання про іноцький чин”, “Притча про людську душу і тіло” та інші. Дослідники припускають, що Кирило Туровський може бути автором “Слова о полку Ігоревім”. Ораторські послання, повчання і притчі Кирила Туровського поширювалися у всій Руській державі і вважалися на той час взірцем ораторської прози.

Підсумовуючи розглянуті дані про культуру професійного спілкування у витоках філософської думки у Київській Русі, можна зазначити, що її основними положеннями були уявлення про людину, пошук шляхів порятунку її душі, досягнення гармонії з навколишнім світом і людським оточенням, ідея переважання в людині інтелектуального, розумного начала, визнання особливої ролі слова і мови у житті окремої людини і всього суспільства. Ці ідеї стали базовими для подальшого розвитку культури міжособистісних відносин і професійного спілкування в Україні.

На розвиток філософських поглядів і культурних традицій української нації, зокрема, культури професійного спілкування, не могло не вплинути XIII–XV ст. як період героїчної боротьби України проти іноземних загарбників. У цей час з’являються перші твори світської літератури, оскільки загострюється увага до життя людини на фоні історичних подій масштабного характеру. Одним із перших таких творів став Галицько-Волинський літопис, співзвучний за своїми ідеями гуманістичним творам європейського Відродження. Автори літопису намагаються збагнути мотиви дій його героїв, привертаючи увагу до роздумів про психологію вчинків і висловлювань людини. Галицько-Волинський літопис як перше звернення до мотиваційного аспекту професійного спілкування надав, на нашу думку, суттєвий імпульс до поглиблення вивчення потреб та інтересів людини.

Поява у Києві першої слов’янської енциклопедії “Аристотелеві врата” у вигляді українського перекладу датується XV ст. Заглиблюючись в етичні проблеми, захищаючи розум, поміркованість і справедливість, “Аристотелеві врата” виступають проти візантійської концепції філософії мовчання. Вони пропагують мову як основу пізнання і розвитку культури, наголошуючи, що тільки слово може зумовити процвітання мудрості [5].

Мова рідного народу і культура слова як складник професійного аспекту культури займають значне місце у творчості Івана Вишенського. Будучи автором гостро полемічних творів, декілька з них Іван Вишенський створив у вигляді спору чи як продовження дискусії, що вже мала місце раніше. Про таку форму свідчать і назви деяких творів: “Зачапка мудрого латинника з глупим русином”, “Краткословний ответ Петру Скарге”. Іван Вишенський [3] звертався до діалогу, схожого на сократівський, щоб переконати опонента у правильності своєї думки.

Ідею рівноправності у спілкуванні знаходимо у К. Транквіліона-Ставровельського. Сповідуючи її, навіть свої погляди він викладав у формі бесід. Його “Зерцало

богословия” містить кілька бесід, у центрі уваги яких перебуває людина і її душа. К. Транквіліон-Ставровецький вважає людей рівними не тільки перед богом, але й за своєю природою, тому відносини у спілкуванні між ними мають будуватися на засадах братерства [4]. Не обійшов учений у свої творах і проблему чистоти мови, він виступав на захист рідної мови і її традиційного вживання для професійного спілкування, що має бути спілкуванням рівних людей. Ідея людяності у спілкуванні, співзвучна ідеї рівноправності К. Транквіліона-Ставровецького, за свідченням дослідників [5], була провідною у поглядах одного з перших ректорів Київської братської школи Мелетія Смотрицького. Він порівнював структуру суспільства з людським організмом, надзвичайно важливим для життєдіяльності якого він вважав звичаї, культуру і мову.

Грунтуючись на широкому використанні цих набутоків вітчизняної духовної культури та ідей античних авторів, Касіян Сакович розробив на основі поглядів Арістотеля власний тип філософствування, пов’язаний із культурою спілкування. Цьому питанню він присвятив свою працю “Арістотелеві проблеми, або Питання про природу людини”, яка стала одним із перших слов’янських підручників з філософії і включала проблемні питання, що дискутувалися [4]. Касіян Сакович опікувався проблемою ідеалу громадського діяча і вважав таким людину патріотичну, розумну, освічену, помірковану, яка може бути дипломатичною у спілкуванні з іншими людьми й управляти своїми емоціями, настроєм, ставленням до людей. Висока оцінка Касіяном Саковичем уміння володіти словом у професійному спілкуванні знайшла відображення у передмові до “Арістотелевих проблем...”, яка стала посібником з риторики.

Розроблення системи аргументації у полеміці стало одним із головних питань полемічних творів українського культурного і церковного діяча, філософа Захарія Копистянського. Він створив систему аргументації на основі Біблії, філософсько-категоріального апарату неоплатонізму та логічних прийомів європейських істориків і філософів. Його “Книга о вере единой” [4] вважається найбільш ґрунтовним полемічним твором того часу.

Проповідь гармонії природи і світу, боротьба з бездуховністю людини і відстоювання її внутрішньої свободи набувають виразності у творах Григорія Сковороди, видатного українського філософа, поета і педагога, саме завдяки тому, що ці твори написані у формі бесіди (“Діалог, або Розмова про давній світ”, “Кільце. Дружня розмова про душевний мир”, “Бесіда, названа двоє, про те, що блаженним бути легко”, “Розмова п’яти подорожніх про істинне щастя у житті”, “Сад божественних пісень” та інші) [6]. Побудувавши своє життя як мандрівний філософ, відмовившись від “чотирьох стін пустельні чи бібліотеки філософа, де він веде нескінченні диспути з усіма велетнями усіх часів і усіх народів” [6, с. 576], обравши натомість “живі” диспути, мандруючи селами Лівобережної України і створюючи філософські діалоги, Григорій Сковорода став взірцем втілення філософії у життя, прикладом ствердження своїх поглядів та ідеалів у реальній життєвій практиці, автором діалогів і проповідей, що спираються на розуміння користі людини для інших і визнанні необхідності самопізнання.

Самопізнання та свідомість особи як провідні проблеми у пропагуванні переконливості й краси висловлювань, отримали, що вказано у праці [4], також високу оцінку професора Київської духовної академії Петра Ліницького. Він цінував і думки Зе-

нона, зачинателя діалектики, проте у П. Ліницького був власний погляд на сутність діалектики. На його думку, діалектика є чимось на кшталт ораторського мистецтва, але, на відміну від ораторського мистецтва, вона володіє діалогічністю у спілкуванні.

Вчений, якого шанують у всьому світі, автор вчення про ноосферу (сферу розуму) Володимир Вернадський висловив думку про якісно новий етап розвитку Всесвіту, перемогу розуму, який регулює нові форми співжиття людей – рівність усіх, гармонізація відносин з природою, мирне вирішення спірних питань, культура міжлюдських взаємин, “створення цивілізованого культурного людства” [2, с. 14]. Схожу тезу, пов’язану з уявленнями про пріоритет культури у гармонізації відносин особистості, яка прагне до свободи і творчості, знаходимо у Миколи Бердяєва [1].

Висновки. Як показав аналіз розглянутих філософських та історичних праць, важливу сторінку у розвиток світової філософської думки й культури вписали філософські ідеї вітчизняних мислителів, державних, релігійних та громадських діячів. Вони визнавали особливу роль слова і мови в житті окремої людини і всього суспільства, підкреслювали необхідність оволодіти умінням вирішувати спірні питання на словах, шляхом переговорів, миром, без агресії. Одним із соціально-моральних надбань вітчизняної філософії, надзвичайно важливих для культури професійного спілкування, є декларування поваги до опонентів, терпимості до ін-акомислячих і доброзичливого ставлення до всіх людей, незалежно від їхнього майнового та соціального статусу.

Література

1. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества / Н.А. Бердяев. – М. : Прогресс, 1989. – 386 с.
2. Вернадский В.И. Ноосфера творчества / В.И. Вернадский. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
3. Вишенський І. Книжка / І. Вишенський. – К. : Дніпро, 1986. – С. 184–186.
4. Історія української школи і педагогіки / [упоряд. О.О. Любар ; за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2003. – 766 с.
5. Огороднік І.В. Історія філософської думки в Україні / І.В. Огороднік, В.В. Огороднік. – К. : Вища шк. : Т-во “Знання”, КОО, 1999. – 543 с.
6. Сковорода Григорій. Твори у двох томах / Григорій Сковорода. – К. : Обереги, 1994. – 978 с.

БОЧАРОВА О.А.

РИСИ ХАРАКТЕРУ ОБДАРОВАНОВОГО УЧНЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВЦІВ

Для підвищення ефективності процесів виявлення, навчання та підтримки обдарованих дітей у нашій країні важливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду в цій сфері. Виявлення та розвиток обдарованих дітей займає значне місце в освітній політиці європейських країн, оскільки талант не лише суспільне багатство, але й основа науково-технічного розвитку держави. У більшості розвинутих країн світу давно зрозуміли, що успіх будь-якої галузі залежить від обдарованих, талановитих людей, незалежно від їх походження чи соціальної належності. Чим більше талановитих, здібних людей, тим вище розвиток суспільства. Тому в багатьох країнах уже не задовольняються лише пошуком обдарованих дітей, а докладають максимум зусиль для створення в суспільстві відповідної атмосфери, що сприяє їх розвитку та самореалізації.